

A beszédaktusok elmélete

Tartalomjegyzék

A beszéd mint cselekvés	1
A beszédaktusok cselekvés-összetevői	2
A cselekvések.....	3
A cselekvések néhány jellemzője	3
Néhány eseménytípus és rá jellemző következménye(i)	4
Események, következményeik és az emberek	5
A beszédaktusok	6
1. Austin kiinduló felismerése: konstatív kontra performatív megnyilatkozások	6
1. A konstatívumok nem idéznek elő változást a világ állapotában	6
2. A performatívumok megváltoztatják a világ állapotát.....	7
3. A konstatívumok igaz vagy hamis állításokat fejeznek ki, a performatívumok nem.....	8
Austin elsődleges dichotómiája	9
Terminológia és fogalmak	10
2. Austin második felismerése	11

3. Austin következtetése (a fürdővízzel a gyereket is)	13
Explicit és implicit performatívumok	14
1. Az implicit performatívumok	15
1. A megnyilatkozások következményei	15
2. Átalakíthatóság implicitből explicitté és fordítva	16
2. A konstatívumok valójában implicit performatívumok: bizonyítás	16
Összefoglalásul	17
Explicitből → implicit: olykor lehetséges, olykor nem. Ha nem, miért nem?	18
3. A megnyilatkozások szerencsefeltételei	19
Lokúció és illokúció.....	20
A „konstatívumok igazságértéke” (I).....	21
Az „állításokról”: egy elkerülhetetlenül szükséges értelmezési kitérő	23
Az állításokról, propozíciókról (nem az ÁLLÍTÁSOKRÓL).....	24
Egy mondat, egy állítás és egy ÁLLÍTÁS	24
Lokúció és illokúció.....	25
A kulcsfogalmak összefoglalása	26

Mondat, állítás (propozíció), lokúció, illokúció, beszédaktus (megnyilatkozás), nyilatkozat	26
A konstatívumok természete	27
A „konstatívumok igazságértéke” (II)	28
Amiért a konstatívumok megtévesztők.....	29
Csakhogy.....	31
A fürdővízből kimentjük a gyereket	32
Mi különbözteti meg a konstatívumokat a többi performatívumtól?.....	33
A beszédaktusok (megnyilatkozások, performatívumok) osztályai	34
Összefoglalás	35
A közvetett beszédaktusok.....	36
Tapintat, udvariasság	37
A közvetett beszédaktusok értelmezése.....	39
Indirekt kérésű stratégiák.....	40
H képességére vonatkozó kérdés	40
H képességére vonatkozó állítás	40
H akaratára vonatkozó kérdés.....	40
B kívánságára vonatkozó állítások (hogy ti. H végezze el C cselekvést) ..	40

A C cselekvés okaira, indokaira, szükségességére, kedvező vagy kedvezőtlen következményeire vonatkozó állítások és kérdések	41
Arra vonatkozó állítások, hogy lehetséges, szabad C cselekvést elvégezni	41
A közvetett beszédaktusok és a kultúra	42
Különböző nyelvű kultúrák.....	42
Azonos nyelvű kultúrák	44

A beszéd mint cselekvés

A beszédaktus-elmélet kidolgozója: J. L. Austin (*Tetten ért szavak [How to Do Things with Words]*).

Továbbfejlesztői: J. R. Searle, P. F. Strawson.

Az alapgondolat: a beszéd emberi cselekvés.

Az **ember** nemcsak mondatok kimondója, hangoztatója, mint egy beszéd szintetizátor.

A **beszéd, a nyelvhasználat** nem egyszerűen mondatok hangoztatása, hanem **célt megvalósító és következményekkel járó cselekvés.**

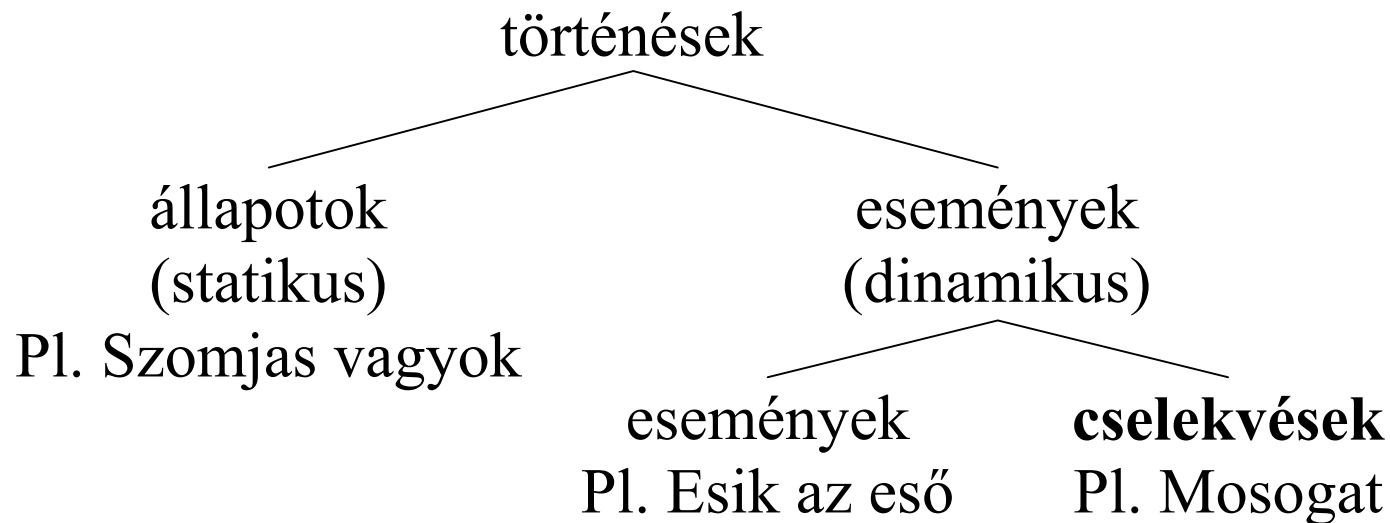
Nyelvhasználat = verbális cselekvés. A verbális cselekedetek: **beszédaktusok.**

A beszéd (= nyelvhasználat) során olyan **jelentések keletkeznek**, amelyek **nem részei a mondatok jelentésének, és nem is a mondatok jelentése idézi elő** őket, hanem maga a **beszédaktus**. A beszéd – mint cselekvés – ilyen **következményekkel jár.**

A beszédaktusok cselekvés-összetevői

- (A nyelvi kifejezések, mondatok megszerkesztése)
- Nyelvi kifejezések, mondatok kimondása, „hangoztatása”. **Lokúció.**
- Nyelvi kifejezések, mondatok megnyilatkozásként való kimondása: kommunikációs céllal és következményekkel. **Ilokúció.**

A cselekvések

A cselekvések néhány jellemzője

- A cselekvés **aktív kezdeményezője, ágense** ember.
- A cselekvés valamilyen **cél** elérésére irányul.
- A cselekvések – mint minden esemény – valamilyen rájuk **jellemző következménnyel** járnak: bekövetkezésük **megváltoztatja a világ állapotát**. Ezért egy cselekvést/eseményt **azonosítani** tudunk, és megtörténtére **következtetni** tudunk a következménye alapján.

Néhány eseménytípus és rá jellemző következménye(i)

Eseménytípus

- eltöri a lábát
- ég a tűz
- megebédelt
- lelőtte a medvét
- aláírta a szerződést
- megígérte, hogy visszaadja a kölcsönt
- (a pap) összeadta Marit és Bélát
- (a pap) Jánosnak keresztelte Béla fiát
- 1989. október 23-án Szűrös Mátyás kikiáltotta a Magyar Köztársaságot

Következmény

- nehezen v. egyáltalán nem tud járni
- füst száll fel; a tűz környezetében meleg van
- jóllakott, már nem kér többet enni
- a medve elpusztult
- a szerződésben foglaltakat be kell tartania, és ez számon kérhető rajta
- ha nem adja, számon kérhető rajta
- Mari és Béla házastársak
- Béla fiát Jánosnak hívják
- attól a pillanattól kezdve Magyarország: köztársaság (addig népköztársaság volt)

Események, következményeik és az emberek

- Az emberek **ismerik** az események tipikus következményeit.
- Az emberek **tudják egymásról**, hogy ismerik az események tipikus következményeit.
- Az emberek képesek **következtetések** levonására.
- Az emberek **tudják egymásról**, hogy képesek következtetések levonására.
- Az emberek képesek valamely jelenség észlelésekor tudásukból előhívni a jelenségtípust előidéző eseménytípust, és az **észlelt eseményt** ennek **következményeként** tekinteni, és **következtetést** levonni az észlelt eseményt kiváltó esemény **bekövetkeztére** vagy fennállására vonatkozóan.
- Az emberek információhiányos helyzetekben a meglévő tudásukon alapuló **feltevésekkel** élnek, és **következtetéseket** vonnak le. Pl., kommunikációs helyzetekben feltevésekkel élünk és következtetéseket vonunk le a másik fél szándékára, céljára, enciklopédikus tudására stb. vonatkozóan.

A beszédaktusok

1. Austin kiinduló felismerése: konstatív kontra performatív megnyilatkozások

1. A konstatívumok nem idéznek elő változást a világ állapotában

(1) A Kékes 1015m magas.

(2) A Kékesnél van magasabb hegy Magyarországon.

(3) Éhes vagyok.

(1-3) **megállapítások**, amelyek **nem változtatják meg a bennük leírt világ állapotát**. A világ állapota független a megnyilatkozás elhangzásától.

Az (1-3)-ban **leírt állapotoknak nem feltétele a megnyilatkozások elhangzása**.

Az (1-3)-féléket Austin **konstatív** megnyilatkozásoknak nevezte.

2. A performatívumok megváltoztatják a világ állapotát

- (4) Önöket ezennel házastársakká nyilvánítom.
- (5) Ezennel ezt a hajót *Csobáncnak* kereszttelem.
- (6) Az ülést megnyitom.

(4–6) **nem megállapítások.**

(4–6) kimondása (jellemző) **következményekkel jár.**

A következmények **feltétele a megnyilatkozások elhangzása.**

A következmények a **megnyilatkozások elhangzása révén** jönnek létre.

(4–6) kimondása nem egyszerűen mondatok hangoztatása, hanem következményekkel járó **verbális cselekvés: beszédaktus**, amely révén **a világ állapota megváltozik** (X és Y házasok lesznek, a hajónak neve lesz, stb.)

Ezért (4–6): **performatív megnyilatkozások.** Kimondásuk révén **beszédaktusok valósulnak meg** (pl. esketés, megkeresztelés, megnyitás.)

3. A konstatívumok igaz vagy hamis állításokat fejeznek ki, a performatívumok nem.

- (1) A Kékes 1015m magas.
- (2) A Kékesnél van magasabb hegy Magyarországon.
- (4) Önöket ezennel házastársakká nyilvánítom.
- (6) Az ülést megnyitom.

A **konstatív** (1-2) **állítást** fejez ki, tényállást konstatál, amellyel kapcsolatban **értelmesen felvethető és el is dönthető**, hogy **igaz vagy hamis**, azaz van **igazságértéke** ((1) igaz, (2) hamis).

A **performatív** (4–6)-nak **nincs igazságértéke**, nem dönthető el, hogy igazak vagy hamisak, mert **értelmesen fel sem vethető, hogy igazak vagy hamisak**. A performatív megnyilatkozásokkal kapcsolatban az **igaz-vagy-hamis kérdésnek nincs értelme**. Egy beszédaktus, azaz cselekvés, nem lehet igaz vagy hamis. Vele kapcsolatban csak az vethető fel, hogy **megvalósult vagy sem**, hogy sikeres volt vagy sem.

Austin elsődleges dichotómiája

megnyilatkozások

```
graph TD; A[megnyilatkozások] --> B[konstatívumok]; A --> C[performatívumok];
```

konstatívumok

A világ állapota tőlük független.
Van igazságértékük (lehetnek igazak vagy hamisak).

performatívumok

Változást idéznek elő a világ állapotában.
Nincs igazságértékük (az igaz/hamis distinkciónak nincs értelme).

Terminológia és fogalmak

Megnyilatkozás: A beszéd, a **nyelvhasználat**, a nyelvi viselkedés alapegysége. Egy mondat (vagy nem-mondat, pl. „Ühüm”) kimondása a nyelvhasználat szokásos körülményei között (beszédszituációban, kommunikációs céllal stb.).

Performatív megnyilatkozás: Olyan megnyilatkozás, amely révén valamely **cselekvést** (keresztelés, ülés megnyitása stb.) lehet **verbálisan megvalósítani**.

Nyilatkozat: Egy megnyilatkozás megvalósulása révén létrejövő elvont **nyelvhasználati objektum**.

Mondat: A **nyelv** egysége, amelyet struktúrájával jellemzünk. (Valamely nyelvi kifejezést a szintaktikai struktúrája tesz mondattá). **Nyelvi, szintaktikai objektum**.

N. B.

Nyelv ≠ nyelvhasználat

Nyelv, kompetencia: nyelvtudás, mentális grammatika. Objektumai: szavak, kifejezések, mondatok.

Nyelvhasználat, performancia: verbális viselkedés, megnyilatkozások megvalósítása. Objektumai: nyilatkozatok.

2. Austin második felismerése

„A konstatívumokat sem szoktuk csak úgy magunk elé kimondani, egy konstatívummal is cselekvést valósítunk meg: tájékoztatunk valakit valamiről, állítunk valamit.”

(1) A Kékes 1015m magas.

(2) A Kékesnél van magasabb hegy Magyarországon.

kimondásával az **állítás aktusát** valósítjuk meg.

Mi bizonyítja, hogy egy konstatívum is (pl. (1)) cselekvést valósít meg?

(1) kimondása is jellemző **következménnyel** jár: aki (1)-et kimondja, az **elkötelezte magát** a (1)-ben foglalt állítás igazsága mellett, **felelősséggel** tartozik érte, felelősséget **vállalt** érte. Ha kiderülne, hogy (1) nem igaz (ahogy pl. (2) nem az), akkor a beszélő **tévesen tájékoztatná, megtévesztené** a hallgatóját (gonoszabb esetben: hazudna neki), ami **számon kérhető** rajta. (Éppen ez a helyzet (2)-vel!) Ez a következmény nem része a mondat jelentésének, hanem a **beszédaktus megvalósulása révén** áll elő.

(1) A Kékes 1015m magas.

nagyon hasonló ehhez:

(7) Megígérem, hogy holnap megadom az ezrest.

(7) **performatív** megnyilatkozás: kimondásával az **ígéret aktusát** valósítjuk meg. (7) **következménye**: kimondója **elkötelezi magát, felelősséget vállal**. Ha nem adja meg másnap az ezrest, az **számon kérhető** rajta.

(1) kimondója is **beszédaktust** valósít meg: az **állítás aktusát**. (1)-nek is van következménye ((7)-hez hasonlóan): kimondója **elkötelezi magát, felelősséget vállal** a mondottakért. Ha kiderülne, hogy a Kékes nem 1015m magas, **számon kérhető** volna, hogy miért **tévesztette meg** a hallgatóját. Ez a következmény nem része a mondat jelentésének, hanem a **beszédaktus megvalósulás révén** áll elő.

→ Ezek szerint a konstatív (1) is és a performatív (7) is **cselekvést valósít meg**, azaz mindkettő **performatívum**. Tehát a **konstatívumok (is) valójában performatívumok**. Hm?

Milyen következtetéseket vonhatunk ebből le?

3. Austin következtetése (a fürdővízzel a gyereket is)

- „A konstatív kontra performatív distinkció tévedésen alapul, ezért elvetendő.” (☺/☹?)
- Minden megnyilatkozás performatívum (a konstatívumok is). ☺
- „Ezek szerint „konstatívumok” valójában nincsenek is.” ☹

Ezzel a látszólag hibátlan következtetéssel Austin kiöntötte a fürdővízzel együtt a gyereket is.

- Az első kettő következtetés helyes: az eredeti performatív–konstatív distinkció csakugyan tévedésen alapul. (De Austin nem vette észre a valódi tévedést.) Valóban, minden megnyilatkozás performatívum, mert beszédaktust valósít meg.
- A harmadik következtetés helytelen: az első kettőből nem (az) következik, hogy konstatívumok nincsenek, mert nem különböznek a performatívumoktól. Ezt mindjárt be fogjuk látni.

Explicit és implicit performatívumok

- (1) A Kékes 1015m magas. (Konstatívum)
- (2) A Kékesnél van magasabb hegy Magyarországon. (Konstatívum)
- (4) Önöket ezennel házastársakká **nyilvánítom**. (Performatívum)
- (5) Ezennel ezt a hajót *Csobáncnak* **keresztelem**. (Performatívum)
- (6) Az ülést **megnyitom**. (Performatívum)
- (7) **Megígérem**, hogy holnap megadom az ezrest. (Performatívum)

A „performatív” (4-7) mind tartalmaz egy-egy speciális igét.

Ezek az **igék** lexikai **jelentésüknél** fogva éppen azt a **cselekvést** jelölik, amelyet az őket tartalmazó **megnyilatkozások megvalósítanak**. Ezek kimondása kijelentő módú, jelen idejű, egyes szám első személyű ragozott alakjukban (megígérem, megnyitom stb.) **az általuk jelölt cselekvés megvalósítása**. Ezeket **performatív igéknek** nevezzük.

A performatív igét tartalmazó megnyilatkozásokat **explicit performatívumoknak** nevezzük. A performatív igét nem tartalmazó megnyilatkozásokat **implicit performatívumoknak** nevezzük.

1. Az implicit performatívumok

Hogyan tudnánk azt bizonyítani, hogy az olyan megnyilatkozások is (implicit) performatívumok, amelyek nem tartalmazzak (kijelentő módú, jelen idejű, egyes szám első személyű) performatív igét?

1. A megnyilatkozások következményei

(7) **Megígérem**, hogy holnap megadom az ezrest.

(8) Holnap megadom az ezrest.

(7) és (8) **azonos következményekkel jár**, ezért pontosan **ugyanazt a beszédaktust** valósítja meg: **ígéretnek számít**. Tehát (8) is performatívum.

A különbség: (7) **explicit performatívum** (tartalmaz egy performatív igét), míg (8) **implicit performatívum** (ilyen igét nem tartalmaz).

2. Átalakíthatóság implicitből explicitté és fordítva

Egy implicit performatívum könnyen átalakítható explicitté.

Pl., ha (8)-at kiegészítjük a megfelelő performatív igével, eredményül (7)-et kapjuk.

Egy explicit performatívum gyakran átalakítható implicitté.

2. A konstatívumok valójában implicit performatívumok: bizonyítás

(1) a. A Kékes 1015m magas.

→ b. Az **állítom**, hogy a Kékes 1015m magas. (explicit performatívum)

(2) a. A Kékesnél van magasabb hegy Magyarországon.

→ b. Az **állítom**, hogy a Kékesnél van magasabb hegy Mo.-on. (expl. perf.)

Ezzel igazoltuk, hogy az ún. **konstatívumok** csakugyan **implicit performatívumok** (melyek révén az **állítás aktusát** valósítjuk meg).

Összefoglalásul

- Elvetettük az eredeti konstatív–performatív distinkciót. 😊
- Austin ezen kívül elvetette a konstatívum kategóriáját is. Úgy látta, ilyenek valójában nincsenek is. Így a fürdővízzel együtt kiöntötte a gyereket is. 😞
- Felfedeztük az explicit kontra implicit performatívum distinkciót. 😊
- Felfedeztük, hogy az ún. konstatívumok valójában implicit performatívumok. Ezt ellenőriztük és igazoltuk is. 😊
- Beláttuk, hogy minden megnyilatkozás performatívum. 😊

Explicitből → implicit: olykor lehetséges, olykor nem. Ha nem, miért nem?

- (7) **Megígérem**, hogy holnap megadom az ezrest.
→ (8) Holnap megadom az ezrest.
- (4) a. Önöket ezennel házastársakká **nyilvánítom**.
→ b. ?Önök mostantól házastársak.
- (5) a. Ezennel ezt a hajót *Csobáncnak* **keresztelem**.
→ b. ?Mostantól e hajó neve: *Csobánc*.
- (6) a. Az ülést **megnyitom**.
→ b. ?Az ülést e pillanattól mindenki tekintse megkezdettnek.
- Az anyakönyvvezető nem (4b)-t, hanem (4a)-t szokta mondani házasságkötési **szertartás** alkalmával.
 - Egy hajó névadási **ceremóniáján** inkább (5a)-t használják, semmint (5b)-t.
 - Az elnök inkább (6a)-t mondja egy **formális** megbeszélés, értekezlet megnyitásául, semmint (6b)-t.

Az (a) megnyilatkozások **szerencsésebbek**, „**jobbak**”, mint a (b)-k. Miért?

3. A megnyilatkozások szerencsefeltételei

1. (4-6) szertartáshoz, kötött formájú szituációkhoz kötődik. Ezekben **konvenció** írja elő, „mit hogyan kell mondani”.

2. Az sem mindegy, **ki mondja** ki (4-6)-ot az adott körülmények között. Az alkalmas beszélő **szerepét** is **konvenció** rögzíti.

Ahhoz, hogy nyilatkozatainkkal valamely beszédaktust **sikeresen, szerencsésen megvalósítsunk**, bizonyos **konvencionális feltételeknek** teljesülniük kell. Ezeket **szerencsefeltételeknek** nevezzük.

E feltételek egy része a **megnyilatkozások formájára** vonatkozik, másik része a **beszélő személyére** (szerepére, jogaira, stb.).

Lokúció és illokúció

Ismétlés: a konstatívumok valójában implicit performatívumok

(1) A Kékes 1015m magas. („konstatív”)

(4) Önöket ezennel házastársakká nyilvánítom. („performatív”)

A (1)-féle mondatokat sem szoktuk csak úgy magunk elé mondani. Az ilyeneket is **kommunikációs szándékkal** mondjuk ki, velük is kommunikációs **mondanivalónk** van, és kimondásuk a performatívumokra jellemző **következményekkel** jár. (1) kimondása is beszédaktust valósít meg, az **állítás** beszédaktusát, azaz ez is **performatívum**.

De: a konstatívumok továbbra is különböznek a többi performatívumtól:

A (1)-féle konstatívumokkal kapcsolatban felvethető az **igaz–hamis kérdés**, az (4)-féle performatívumokkal kapcsolatban viszont nem. — Miért?

A „konstatívumok igazságértéke” (I)

Mi az pontosan, ami igaz vagy hamis lehet (1)-ben, és mi nem?

(1) a. A Kékes 1015m magas.

→ b. Azt állítom, hogy a Kékes 1015m magas. (egyenértékű expl. perf.)

(9) Igaz-e, hogy a Kékes 1015m magas? (értelmes)

(10) ?Igaz-e, hogy azt **állítom**, hogy a Kékes 1015m magas? (értelmetlen)

(10) az (1b) **explicit performatívumra (igaz–hamis) kérdés, ezért értelmetlen**, mivel egy performatívum nem lehet sem igaz, sem hamis.

(1b) egyenértékű (1a)-val: mindkettő az **állítás beszédaktusát** valósítja meg.

→ Az igaz/hamis kérdés nemcsak (1b)-re, hanem az (1a) által megvalósított beszédaktusra vonatkozóan is értelmetlen! → (9) nem az (1a) által megvalósított beszédaktusra vonatkozik!

A kérdés kulcsa: Mi az a valami, ami lehet igaz vagy hamis?

Ez nem más, mint egy **propozíció**, más néven **állítás**. Csak állítások lehetnek igazak, vagy hamisak. Csak állításoknak van igazságértékük.

Ezek szerint (1a) tartalmaz egy propozíciót, ami lehet igaz, vagy hamis. Ezért tűnik értelmesnek (1a)-val kapcsolatban a (9) **igaz-hamis kérdés**: a kérdés a (1a)-ban kifejezett **propozícióra vonatkozik** (de **nem a (1a)-val megvalósítható beszédaktusra!**).

Az „állításokról”: egy elkerülhetetlenül szükséges értelmezési kitérő

Sajnos a szavak egybeesnek. Az *állítás* szót két merőben eltérő értelemben, két merőben eltérő dolog jelölésére használjuk szokásosan.

állítás #1: beszédaktus, **performatívum**, amely nem lehet sem igaz, sem hamis (csak sikeres vagy sikertelen, szerencsés vagy nem szerencsés).

állítás #2: logikai-szemantikai objektum, egy speciális **kifejezés vagy mondat: propozíció**, amely vagy igaz, vagy hamis. A logikában korábban használt elnevezései: *ítélet, kijelentés*.

Lejegyzési konvenció: Legyen ezentúl az 1. értelmű állítás, azaz a beszédaktus neve: **ÁLLÍTÁS**, a logikai-szemantikai kategóriáé pedig: állítás (= propozíció).

Fentebb, amikor konstatívumokról beszéltünk, **ÁLLÍTÁSOKRÓL** volt szó.

Az állításokról, propozíciókról (nem az ÁLLÍTÁSOKRÓL)

Az ún. kijelentő mondataink **állításokat** fejeznek ki. Ez kijelentő **mondataink jelentésének része**. A **mondat** egy **nyelvi objektum**, amely elménkben keletkezik, amikor megszerkesztjük. Az **állítás** (propozíció) egy konceptuális objektum: fogalmak egy nevezetes szerkezete (amellyel a logika foglalkozik).

Egy mondat, egy állítás és egy ÁLLÍTÁS

Mondatainkat rendszerint **ki tudjuk mondani**, mert nem csak jelentés, hanem hangalak is tartozik hozzájuk (bár ez utóbb nem föltétlenül szükséges).

Egy (1a)-féle kijelentő **mondatban** (kimondás nélkül is) kifejeződik egy **állítás**, normális körülmények között kimondva pedig az **ÁLLÍTÁS** beszédaktusának megvalósítására alkalmas.

Lokúció és illokúció

A lokúció és az illokúció egyaránt **cselekvések**. Az utóbbi a normális nyelvhasználat révén valósul meg, pl. egy **ÁLLÍTÁS**, ígéret stb.

Austin azt az aktust, amely során egy ember kimond egy a nyelv grammatikai szabályainak megfelelően, a nyelv szavaiból szerkesztett mondatot, **lokúciós aktusnak** (röviden: **lokúciónak**) nevezte. Azt az aktust pedig, amelyben egy lokúció **kommunikációs szándékkal** kiegészülve valósul meg: **illokúciós aktusnak** (röviden: **illokúciónak**). A kommunikációs szándékot, a megnyilatkozásban megnyilvánuló szándékolt kommunikációs jelentést **illokúciós erőnek** nevezte. Normális esetben a lokúció mindig az illokúcióval együtt valósul meg.

A kulcsfogalmak összefoglalása

Mondat, állítás (propozíció), lokúció, illokúció, beszédaktus (megnyilatkozás), nyilatkozat

Nyelvtudásunk révén képesek vagyunk **mondatokat** szerkeszteni. A nyelvtudás részeként a mondatokhoz **jelentés** tartozik, pl. **propozíció**.

Ha egy mondatot „csak úgy magunk elé”, tehát nem normális kommunikációs nyelvhasználatban (afféle példamondatként) kimondunk, az a **lokúció**. Ha ugyanezt normális kommunikációs helyzetben, kommunikációs szándékkal, azaz **illokúciós erővel** tesszük, az az **illokúció**. Mivel az utóbbit nem lehet az előbbi elvégzése nélkül megvalósítani, mind a lokúciós, mind az illokúciós aktus része a **beszédaktusnak** (vagy megnyilatkozásnak). El tudunk képzelni egy olyan elvont objektumot, amely a megnyilatkozás elvégzése révén jön létre: ez a **nyilatkozat**.

A konstatívumok természete

A konstatívumok valójában (többnyire implicit) performatívumok.

Bármely konstatívum átalakítható explicit performatívummá.

(1) a. A Kékes 1015m magas.

→ b. Azt állítom, hogy a Kékes 1015m magas. (egyenértékű expl. perf.)

(1b) egyenértékű (1a)-val: mindkettő **ÁLLÍTÁS** → illokúciós értékük azonos:

mindkettő konstatívum (= **ÁLLÍTÁS**). (1a) **implicit konstatívum**, (1b)

explicit konstatívum. A konstatívumok **ÁLLÍTÁSOK**.

Állítás (= propozíció): a **mondat jelentése**.

ÁLLÍTÁS: Egy állítást kifejező mondat kimondása természetes körülmények

között, azaz kommunikációs (=illokúciós) szándékkal = az **ÁLLÍTÁS**

beszédaktusának megvalósítása. Konstatívum = **ÁLLÍTÁS** ≠ állítás.

Lokúció: **állítást** (= propozíciót) kifejező **mondat** kimondása (kommunikációs

szándék nélkül). A **mondat jelentése**: állítás, ami **lehet igaz vagy hamis**.

Illokúció: Az **ÁLLÍTÁS** beszédaktusának megvalósítása. Az állítást kifejező

mondatok az **ÁLLÍTÁS** beszédaktusának megvalósítására alkalmasak.

A „konstatívumok igazságértéke” (II)

A konstatívumoknak **nincs igazságértékük**: nem lehetnek sem igazak, sem hamisak. Miért?

A konstatívumok valójában performatívumok.

Egy performatívum jellemzői: **illokúciós ereje** (\approx kommunikatív jelentése) és rá jellemző **következményei**.

A konstatívumok illokúciós ereje: **ÁLLÍTÁS** (TÁJÉKOZTATÁS, INFORMÁLÁS stb.)

A konstatívumok jellemző következménye: felelősség az **ÁLLÍTÁS** (TÁJÉKOZTATÁS, INFORMÁLÁS stb.) helytállóságáért, az igazmondásért stb., ami számon kérhető.

Egy performatívum (azaz cselekvés) nem lehet sem igaz, sem hamis.

Aminek van igazságértéke, az egy állítás (propozíció).

(1) A Kékes 1015m magas.

(9) Igaz-e, hogy a Kékes 1015m magas?

A (9) kérdés tárgya nem az (1)-gyel megvalósítható konstatívum (**ÁLLÍTÁS**), hanem a mondatban kifejezett állítás (propozíció). A proposíció lehet igaz vagy hamis, a konstatívum nem.

Amiért a konstatívumok megtévesztők

A konstatívumok többnyire **impliciték**: nem tartalmazzák az „állítom” performatív igét. → (1): „három az egyben”.

- (1) A Kékes 1015m magas.
- a. Mondat. Jelentése: állítás.
 - b. Nyilatkozat (a „magunk elé” kimondott mondat). Jelentése: állítás.
 - c. Konstatív megnyilatkozás, beszédaktus, performatívum.
- Kommunikációs/illokúciós célja: ÁLLÍTÁS, TÁJÉKOZTATÁS stb.

A (9) kérdés (Igaz-e, hogy a Kékes 1015m magas?) az (1a/b) jelentésre (a propozícióra), nem pedig a c. beszédaktusra vonatkozik. De ez sem a (9) kérdésen, sem (1)-en nem „látszik”: (1a, b és c) „külső megjelenésükben” egymástól megkülönböztethetetlenek. → Könnyű azt hinni, hogy (1) = (1c), s mivel (9) (1)-gyel kapcsolatban felvetve értelmes, ebből arra következtetni, hogy (1) éppen EZÉRT konstatívum (azaz nem performatívum, mint pl. (6) „Az ülést megnyitom”, amelyre nézve (9) értelmetlen). →

Ha ezek után felfedezzük, hogy (1) valójában performatívum, amelyre nézve (9)-nek nincs értelme, akkor ebből könnyű azt az elhamarkodott következtetést levonni, hogy (1)-et tévesen kategorizáltuk – (9) alapján) – konstatívumnak, hiszen, ezek szerint, konstatívumok valójában nincsenek is (hiszen (9) (1c)-re értve ugyanolyan értelmetlen, mint (6)-ra).

Austin épp ezt tette: az iméntihez hasonló okoskodás alapján elvetette a konstatív–performatív distinkciót, s ezzel elvetette a konstatívumokat mint afféle tévedést. Ezzel kiöntötte a fürdővízzel együtt a gyereket is. Austin nem vette észre, hogy (9) (1)-gyel kapcsolatban felvetve nem (1c)-re, a beszédaktusra, hanem a benne rejlő proposícióra van értve, ami a mondat/nyilatkozat jelentése, nem pedig a beszédaktus, a konstatívum.

Csakhogy

A tények továbbra is fennállnak: **(11) másmilyen, mint (4).**

(11) A Kékes 1016m magas.

(4) Önöket ezennel házastársakká nyilvánítom.

(11) kimondásától a Kékes nem lesz magasabb, mint amilyen. De (4) kimondásának pillanatában a házasulandó felek házastársakká váltak.

(9) értelmes, (12) nem az:

(9) Igaz-e hogy a Kékes 1015m magas?

(12) *Igaz-e, hogy önöket ezennel házastársakká nyilvánítom?

→ A konstatívumokat továbbra is indokolt megkülönböztetni a (4-6)-félétől.

A fürdővízből kimentjük a gyereket

Mivel az ún. konstatívumok is performatívumok, és mivel az ún. konstatívumok mégis különböznek az ún. performatívumoktól, az eredeti konstatív kontra performatív distinkciót elvetjük, de anélkül, hogy elvetnénk a konstatívumok kategóriáját.

Megtartjuk a konstatívumok kategóriáját, de nem a performatívumokkal szembeállítva, hanem a performatívumok egyik **alkategóriájaként, másféle** performatívumokkal szembeállítva.

Egészen egyszerűen: a konstatívumok **ÁLLÍTÁSOK** (a másféle performatívumok pedig ígéret, esketések, ülés megnyitása, stb.). És a konstatívumok is lehetnek explicitek is (mint 1b), implicitek is (mint 1a), ahogy a többi performatívum (mint pl. (7) és (8)).

- (1) a. A Kékes 1015m magas.
- b. Azt állítom, hogy a Kékes 1015m magas. (explicit konstatívum)
- (8) Holnap megadom az ezrest.
- (7) Megígérem, hogy holnap megadom az ezrest. (explicit ígéret)

Mi különbözteti meg a konstatívumokat a többi performatívumtól?

- A konstatívumok az **ÁLLÍTÁS** beszédaktusát valósítják meg, a többi performatívum mást: ígéretet, ítéletet, sajnálkozást stb.
- A konstatívumok az **ÁLLÍTÁS** beszédaktusát egy **állítás** (propozíciót) kifejező mondat kimondásával valósítják meg: egy **állítás** nem változtatja meg a világ állapotát, nem hozza létre a benne ábrázolt állapotot vagy eseményt. A világ állapota az **állításban** ábrázolt állapot/esemény tekintetében az **ÁLLÍTÁS** után is változatlan marad. Az **állításban** ábrázolt esemény/állapot **független** az **ÁLLÍTÁSTÓL**. (Ha pl. az **állítás** hamis, az **ÁLLÍTÁS** megvalósításától nem lesz igaz.)
- A konstatívumokban kifejezett **állításokkal** kapcsolatban értelmesen felvethető az igaz/hamis kérdése; a többi performatívumra ez nem érvényes.
- Az egyéb performatívumok nem a világ állapotára vonatkozó leírások, állítások, hanem olyan **cselekvések**, amelyek megváltoztatják a világ állapotát.

A beszédaktusok (megnyilatkozások, performatívumok) osztályai

beszédaktusok = megnyilatkozások = performatívumok

ÁLLÍTÁSOK
(konstatívumok)

egyéb performatívumok
(ígéret, fenyegetés, ítélet stb.)

Összefoglalás

1. Beláttuk, hogy az ún. konstatívumok valójában performatívumok.
2. Azt is megtaláltuk, mi az, ami a konstatívumokban igaz vagy hamis lehet. Ez nem más, mint a bennük kifejezett **állítás (propozíció)**.
3. Megértettük, hogy maga a konstatívum mint **ÁLLÍTÁS** nem lehet sem igaz, sem hamis, hiszen az maga a cselekvés, a beszédaktus.
4. Austinnal szemben viszont nem utasítjuk el a konstatívumokat. Fenntartjuk, hogy a konstatívumok különböznek más performatívumoktól:
 - A **konstatívumokban** a világ állapotára vonatkozó állítások fejeződnek ki. A konstatívumokban ábrázolt világállapotok a megnyilatkozástól függetlenek, és a megnyilatkozás hatására sem változnak meg.
 - Az **egyéb performatívumok** nem megállapítások a megnyilatkozástól független világ állapotról, hanem ezek – mint minden esemény – megváltoztatják a világ állapotát. A beszédaktus révén megvalósul egy esemény (cselekvés), amely (mint minden esemény) rá jellemző következményekkel jár: ezek a világ állapotában bekövetkezett változások.

A közvetett beszédaktusok

Az alábbi megnyilatkozások kommunikatív jelentésének két szintje van: egy szó szerinti és egy nem szó szerinti. Az előbbi a másodlagos, az utóbbi az elsődleges.

- (1) Eléred a sót?
- (2) Örülnék, ha leszállna a lábamról.

Az ilyen megnyilatkozások elsődleges kommunikációs (illokúciós) jelentése: kérés, azonos az alábbi megnyilatkozásokéval:

- (3) Add ide a sót.
- (4) Szálljon le a lábamról.

Az utóbbiak illokúciós jelentése azonos a szó szerinti jelentésükkel, és közvetlenül ebből megérthető.

(1) és (2) elsődleges illokúciós jelentése nem azonos a szó szerinti jelentésével. (1) és (2) **közvetett beszédaktusok**, ezen belül közvetett kérések (indirekt direktívumok). Elsődleges illokúciós jelentésük nem érthető meg közvetlenül a szó szerinti jelentésükből (de a nélkül sem).

(1) szó szerinti jelentése: B beszélő H hallgató képességére, lehetőségeire vonatkozó **kérdés**.

(2) szó szerinti jelentése: H saját lelki állapotára és ezen állapot bekövetkezésének feltételére vonatkozó (feltételes) **állítás**.

Amint e példák bizonyítják, magyar nyelven és a magyar kultúrában lehet **kérdve** is és **állítva** is **kérni** (nem csak felszólítással).

Tapintat, udvariasság

Az indirekt direktívumok a tapintatos, udvarias és kifinomult kommunikáció eszközei. A **közvetett (1) tapintatosabb, udvariasabb** kérés, mint (3).

(1) Eléred a sót?

(3) Add ide a sót.

Az udvariasság, tapintatosság a másik fél iránti **tisztelet** megnyilvánulása. A közvetett kérések alkalmasak arra, hogy kifejezzék:

B tiszteletben tartja H-t mint egyént,

B tiszteletben tartja H privát szféráját.

A példáinkban szereplő mindkét indirekt kérést meg lehet valósítani másféle indirekt direktívumokkal is:

(1)-gyel azonos elsődleges illokúciós jelentésű közvetett kérések:

- (5) Van só az asztalon?
- (6) Nem érem el a sót.
- (7) De jó volna egy kis só!

(3)-mal azonos elsődleges illokúciós jelentésű (és gúnyos) közvetett kérések:

- (8) A lábamon áll.
- (9) Én is ezen járok.
- (10) Kényelmesen áll?

A közvetett beszédaktusok értelmezése

Nem csak kérni, hanem fenyegetni, ígérni, mentegetőzni, javasolni, vállalást tenni stb. is lehet közvetett beszédaktusok révén.

Ezek sikeres megvalósításához bizonyos **feltételeknek** kell teljesülniük a kommunikátorokban:

- Bonyolult **következtetéseket** kell a hallgatónak elvégeznie. Differenciált **nyelvi, kommunikációs** ismeretekkel rendelkező emberek ezeket könnyedén elvégzik.
- **Kulturális tudás**, a kulturális konvenciók ismerete
- Közös kommunikációs-viselkedési **értékrendszer**, pl. annak egyforma „tudása”, hogy az udvariasság, a tapintatosság értékesebb a gorombaságnál.
- Enciklopédikus **„háttértudás”** szükséges a **következtetések levonásához**.

(11) Anyuka eljön jövő szombaton. (Ígéret, vagy fenyegetés?)

A közvetett beszédaktusok használata a **kifinomult kommunikáció** egyik jellemzője. (Akár egy 3 éves kisgyerek is képes rá.)

Indirekt kérészi stratégiák

H képességére vonatkozó kérdés

(12) Meg tudná mondani, hány óra?

H képességére vonatkozó állítás

(13) Lehetne ezt kicsit halkabban is.

(14) Tudod te ezt jobban is.

H akaratára vonatkozó kérdés

(15) Akar nekem segíteni?

(16) Nem akarja nekem kölcsönadni azt az újságot?

(17) Volna kedve segíteni ezt átvinni a szomszéd helyiségbe?

B kívánságára vonatkozó állítások (hogyan ti. H végezze el C cselekvést)

(18) Szeretném, ha most kimenne.

(19) Lekötelezne, ha segítene.

A C cselekvés okaira, indokaira, szükségességére, kedvező vagy kedvezőtlen következményeire vonatkozó állítások és kérdések

- (20) Udvariasabbnak kellene lenned az anyáddal.
- (21) Muszáj így kalapálnod?
- (22) Nem volna baj, ha most elmennél.
- (23) Ha százszor nem mondtam, akkor egyszer sem, hogy töröld le a cipődet.
- (24) Kéne egy kis segítség.

Arra vonatkozó állítások, hogy lehetséges, szabad C cselekvést elvégezni

- (25) Itt befordulhatunk.
- (26) Letörölheti a táblát.
- (27) Talán azzal is folytathatnánk, hogy beszél a sikereiről.

A közvetett beszédaktusok és a kultúra

A közvetett beszédaktusok nem kommunikációs univerzálék: megvalósítási stratégiáik kultúrákhoz vannak kötve.

Különböző nyelvű kultúrák

Kommunikációs konvencióbeli különbségek különböző nyelvű kultúrák között. Pl. a magyar és angol nyelvű kultúrában kérdve kérni konvencionális, az orosz nyelvűben nem.

Például: áruházi kommunikáció eladó (E) és vásárló (V) között

Magyar

(28) E: Segíthetek?

(29) V: Tudna segíteni?

(30) V: Rám férne egy kis segítség.

(31) V: Tudna mutatni egy-t?

Angol

(32) E: Can I help you? ('Segíthetek?')

(33) E: How can I help you? ('Hogyan segíthetek?')

(34) E: What can I do for you? ('Mit tehetek Önért?')

(35) V: I wonder if you could help me. ('Azon tanakszom, vajon tudna-e segíteni nekem.')

(36) V: Could I have a ..., please? ('Kaphatnék egy-t, kérem?')

(37) V: I want a pair of shoes. ('Szükségem van egy pár cipőre.')

De ilyen is van (étteremben, a felszolgálónak):

(38) V: I'll have a steak. ('Sültet kérek.' Szó szerint kb.: 'Én (márpedig) sültet fogok enni (puktum).')

Orosz

(39) E: Pazsalszta! ('Parancsoljon!')

(40) V: Gyevuska! Pakazsítye ... pazsalszta ...! ([kb] 'Hölgyem!' Mutassa meg, kérem ... (azt a ...-t)!)

Azonos nyelvű kultúrák

Egyébként azonos nyelvet beszélő közösségek eltérő kommunikációs kultúrát képviselhetnek iskolázottság, életkor, lakóhely, foglalkozás, hobbi stb. szerint. Ha a kommunikátorok nem azonos kommunikációs konvenciókat követő kultúrák képviselői, ezzel a kommunikációjukban számolniuk kell, hogy elkerüljék a félreértéseket, vagy ha már félreértés adódott, megértsék és korrigálják azt.

Bár a közvetett beszédaktusok a kifinomult kommunikáció jellemzői, általános gyakoriságuk nincs egyenes összefüggésben sem iskolázottságbeli, sem életkor, sem lakóhely szerinti különbségekkel.

Hasznos

- ha egy kommunikátor **tudatában** van **saját** kommunikációs szokásainak;
- az előzetes **háttértudás** a kommunikációs partner kommunikációs-kulturális konvencióiról, a partnerek közötti ebbéli **esetleges különbségekről** – ha beszerezhető; ha nem, akkor pedig:
- intenzív **figyeléssel** meggyőződni a kommunikációs partner által ismert és alkalmazott stratégiákról,
- **tartózkodni** az olyan **indokolatlan előzetes feltevésektől**, előítéletektől, amelyek a lakóhely, iskolázottság, életkor, öltözködés stb. alapján kialakulhatnak.